

II - 2 - 242

№ 4087

31"

От автора

С. С. БОБЧЕВЪ.

Преобразувателни копнежи и достижения въ Нова Турция.

I. Бѣгливъ исторически прегледъ.

Десетъ години турска република! Мнозина не вѣрваха въ крайно мѣжното дѣло, за което се залови Мустафа Кемалъ паша и неговитѣ другари около възраждането и преобразуванията на султанска Турция. Мнозина не вѣрваха и даже проповѣдваха скорошно пропадане на начинанията на единъ решителенъ реформаторъ, който съ другаритѣ си създаваше турската република и искаше да въведе новъ европейски, западнически животъ въ своето отечество, като обръщаше особено внимание на Мала-Азия — този Анадолъ, дето се криятъ истинскитѣ народни корени и сили на турчина. Недоумѣнната, обаче трѣбваше да се разсѣятъ. Прокобяванията на невѣрующитѣ се разбиха като въ скала о твърдата воля и непоколебимата решителностъ на Мустафа Кемалъ паша, справедливо нареченъ възродителъ, освободителъ, покровителъ на Турция и газии, т. е. подвижникъ, юнакъ, победителъ.

Преобразуванията продължиха и продължаватъ. И тѣ продължаватъ съ такъвъ единъ ходъ, който можемъ да наречемъ кинематографически. Но да хвърлимъ по-напредъ единъ бѣгливъ погледъ върху началото и развитието на реформаторското дѣло на газии Мустафа Кемалъ паша.

Османска турция въ време на Балканската война и особено въ време на Свѣтовната, бѣше въ пълненъ упадъкъ. Султанъ Абдулъ Хамидъ бѣше слисанъ отъ всичко това, което се вършеше около него и, въпреки неговата предвидливостъ и желание да се направи нѣщо за да се помогне на всѣки день пропадащата Турция, той се намѣрваше безпомощенъ, предвидъ: 1. че на чело на управлението всецѣло теократическо стояха шейхъ-юлъ-ислямъ, ходжи, молли и софти, които не допускаха никакви измѣнения въ съществующия държавенъ теократически строй и съ своя обскурантизъмъ не само не даваха възможностъ за нѣкоя и друга стѣпка напредъ, но напротивъ спѣваха и малкитѣ опити за издигъ на Османската империя; 2. управниците въ областитѣ, въпреки вилаятската

реформа, която нѣкога бѣще една спасителна стѣпка напредъ, особено въ Анадола, продължаваха да редятъ и сѣдятъ по началата на стария полуфеодализъмъ, който царуваше въ държавата, 3. Вънъ отъ управниците сѣществуваха въ Анадола отъ много старо време добили властъ и сила така нареченитѣ дербеевци. Особено въ източнитѣ вилаяти, които въ своитѣ мѣста играеха ролята на султанчета съ безгранично право да се разполагатъ, да управляватъ, да сѣдятъ, да налагатъ ангарии и всѣкакъ да измѣчватъ населеніята, писнали кански и невиждащи кой може да имъ помогне.

Къмъ свършване на Свѣтовната война въ Цариградъ се появиа между младотурцитѣ будни деятели, които се възмуцаваха отъ постѣпкитѣ на германцитѣ, поради тѣхнитѣ своеволия и изобщо се опитаха да правятъ всѣкакви преследвания на чуждото въ столицата, като преди всичко искаха да не зачитатъ никакъ капитулациитѣ, тѣй тежко отразяващи се върху държавния, сѣдебния и обществения строй на държавата. Бѣше единъ моментъ, когато въ Цариградъ се свалиха всички нетурски надписи на фирми. Единъ поетъ Мехмедъ Еминъ-бей, родомъ отъ Анадолъ, издигна гласа си за да изтѣкне колко сѣ онеправдани анадолскитѣ населенія, истинската мощъ и истинския източникъ за поддржката на Османската империя. Мехмедъ Еминъ повика на помощъ необходимостта за едно сближение съ народа, като се почне отъ неговия говоръ „каба-тюрк“, който да се употрѣбява въ писмо и въ правителствени книжа. Това бѣше въ 1926 г. Въ този смисълъ се уредиха сказки отъ разни учени, политически и обществени мѣже, които основаха и тѣй нареченитѣ „тюрк-оджагъ“ — турски огнища, тѣй силно поддржани отъ Абдулахъ-Софти бей, съчувственникъ на неговитѣ реформи, сега пълномощенъ министъръ въ Букурещъ. Особено се наблегна на бѣдственното състояние на анадолския турчинъ, на невѣроятнo лошитѣ хигиенически и социални условия, особено на опустошенията отъ сифилисъ, малария и пр. Бѣше се появилъ единъ вѣтъръ за пантуранизъмъ, който идѣше да замѣсти панислямизма отъ първото време на Хамидовото царуване. Пантуранизмътъ обаче извѣтря, като всѣка утопическа идея, непочиваща на никакви жизнени нужди и условия.

Военната катастрофа въ края на Свѣтовната война събуди по-чувствително буднитѣ синове на турския народъ, между които на първо мѣсто изпѣква малко познатиятъ тогазъ, скромненъ въ своя животъ, но имащъ погледа на орелъ, който иска да хвърка и да прави колкото се може повече хубави размахи — Мустафа Кемалъ. Отъ Цариградъ той трѣгна за Самсунъ, като нѣкакъв инспекторъ, а въ действителностъ той лично си постави за задача да удари съ съкрушителна рѣжка своеволията, злоупотрѣбленията и насилията, които победителитѣ вършеха въ Стамбулъ и провинцията и да събуди

Турция. Той пригърна идеята на единъ, макаръ краенъ, но идеаленъ национализъмъ, дирки отъ който бѣха се зародили вече въ душата на турчина, подъ влиянието на действията на победителитѣ. Мустафа Кемалъ си начерта въ Самсунъ, Ерзерумъ и после въ Анкара една програма, споредъ която на народа трѣбваше да се даде признание на истинско върховенство въ държавата. Той свика Велико народно събрание, прогласи Републиката и почна своитѣ смѣли, дълбоко и всеобемащи преобразования, както следва:

1920 г. Сваля се отъ престола Мехмедъ VI Вахедединъ, като предателъ на отечеството, защото бѣ приелъ Севрския договоръ отъ 1922 г. Халифатътъ се запазва за Абдулъ Мехмедъ, синъ на Азиза. Гласува се първа конституция.

30 апр. 1924 г. Пълната конституция на републиката. Унищожаване се Халифата, разпускатъ се всички вѣрски училища (медресета), унищожаване се М-вото на Шейхъ-юл-исляма.

1925 г. Пристѣпва се къмъ сближаване и чрезъ носията къмъ западъ. Запрещаване се носенето на фесъ, като нетурска шапка.

1926 г. Приема се швейцарския Граждански законъ и италиянската наказателна процедура, актове, които дадоха единъ новъ изгледъ и ходъ на турскитѣ сѣдилища, като въ сѣщото време уравниха правата на всички безъ разлика на полъ и на народностъ предъ законъ и сѣдъ.

1927 и 1928 г. Гласуване на редица реформи, които идѣха да заличатъ всѣкакъвъ белегъ отъ теокрация и вѣрско намѣсване въ управлението, като по този начинъ се провъзгласи окончателната лаицизация на Турция.

1929 г. Великата реформа на изхвърляне окончателно арабската азбука и приемането за национална—латинската, съ известни измѣнения и приложения къмъ турската фонетика — реформа, въ която мнозина и въ Турция и въ чужбина гледаха като на нѣщо невѣроятно и невъзможно, а между това, тая реформа се прокара по всички линии на държавния, общественъ и народенъ животъ.

Последваха следъ туй редица отъ други реформи, имащи повече или по-малко народно-общественъ, културенъ и стопански характеръ, и които, нека да се каже, не бѣха маловажни. Голѣми мѣрки се взеха за повдигането на народната промишленостъ, основанието на турски мѣстни фабрики за производство на разни издѣлия. Почна се разширяването на пѣтищата за съобщения, желѣзници, морски и сухоземни. Взеха се мѣрки за подобрието на условията на селянина, като се унищожиха десетъкътъ и окончателно се сломи полуфеодалния режимъ, които тежеше най-много върху бѣдству-

грамотни само на арабска азбука, да научатъ латинската. Създадоха се конференции, пжтуващи учители и наставници. Отидоха дори до най-затънтеното село. Самъ М. Кемалъ ходи съ сжщата целъ по села и градове. Съ една речъ, употребиха се всички средства за постигане на целта и тя се постигна. Онези, които не се подчиняваха и които не се подчиняватъ на запрещения да не употребяватъ старата арабска азбука се наказватъ строго. Запрѣтено е даже да се употребява тя на тюрбетата — надгробни паметници. И днесъ турската книжнина въ всичкитъ и клонове — наука, литература, публицистика може да се каже, че успѣва. Вестници, като Джумхуриетъ, Хакимиети Миллие, Миллиетъ, Вакжтъ, Ахшамъ и пр. се издаватъ въ Цариградъ и Анкара на 6, 8 и 12 страници голѣмъ форматъ илюстрирани.

Самъ Мустафа Кемалъ паша стои начело на всички държавни, културни и стопански начинания. Въ най-последно време той дава насока за едно съвършенно друго съдържание на турската история, за която той казва, че досега не е съществувала, не е била писана и че трѣбва изново, отначало да се пише. Той покани за тази целъ да се сдружатъ на работа турскитъ историци, защото, казва той, досегашнитъ понятия за турското произхождение, за началнитъ моменти на турската история, за расовата природа на турското племе, за предѣлитъ на турцитъ — всичко това е било представлявано изкълчено, развалено, невѣрно. Той самъ обещава да седне да напише една такава история и е направилъ опити за това.

Въ последно време за разработване на турската история въ духа на Кемаловата програма и насока се свика единъ конгресъ въ Цариградъ, който се отличи съ своята голѣма ревностъ и съ полагането на основи за бждеща работа. Избра се единъ комитетъ исторически (Тюрк-тарих-джемиети) отъ 140 души вещи, опитни, познаващи не само турската история и не само турския езикъ. На този комитетъ отъ 140 души е възложено да разпредѣли работата между своитъ членове, така че да може колкото се може по-скоро, предполагаганитъ нѣколко десетини томове отъ турската история въ новъ обликъ и съ ново съдържание да се завършатъ къмъ края на тази година най-късно¹⁾.

Важенъ бѣше много и конгресътъ на лингвиститъ, който бѣше свиканъ пакъ по инициатива на голѣмия турски реформаторъ съ целъ да се очисти турския езикъ отъ всички арабски и персийски думи и изрази. Конгресътъ работи нѣколко дни и за него ние даваме сведения малко по-долу. Тукъ е достатъчно да отбележимъ особеното умонастроение у много

¹⁾. Вече сж обнародвани шестъ томове.

крайни националисти, които настояваха и настояватъ да се изхвърлятъ изъ употрѣблението на турския езикъ, говоримъ и писменъ, не само непознатитѣ на народа и въобще персидски и арабски думи, но да се изхвърлятъ даже и тѣзъ, които сж добили право на гражданственостъ и които е мъчно, за да не се каже невъзможно да се замѣстятъ, бидейки потурчени. Отива се до тамъ щото да дирятъ нова дума за Аллахъ.

Всички спити да се направи една опозиция противъ реформитѣ на Мустафа Кемалъ паша, цѣлятъ антиреволюционенъ духъ, който се прояви въ нѣкои срѣди на стари турци, молли, софти, ходжи и др. пропадна. Тѣзи опозиционери бѣха силни само до толкозъ, доколкото викаха, че преданията се рушатъ, миналото се погребва, вчерашната история се забравя и толкозъ. Тази реформа на М. Кемалъ паша бѣ силна съ това, че тя като тъпчеше миналото, като гонѣше преданията, застава на една основа съ погледи къмъ далечното бждеще, погледи за голѣмъ културенъ напредѣкъ. Това, което е още по-важно, то е, че Кемалъ паша има вече около себе си ревностни даже ентузиастични млади и стари сътрудници, които му даватъ криле и които сами окриляватъ своя народенъ волачъ. Партията на Кемала, наречена „партия на народа“ е пуснала корени и има своитѣ клубове надлъжъ и наширъ въ цѣлата Турска република. Партията на народа има своитѣ клубове — Тюрк оджагж — турски огнища, които сж споени чрезъ постоянно общуване, чрезъ посещения и споразумения на видни дейци и творци на преобразуванa нова Турция. Самъ Мустафа Кемалъ посещава тѣзи клубове на своитѣ партизани и постоянно ги въодушевява, защото вредъ, дето той се появи, силата и копнежа за реформаторство растатъ и избликуватъ въ много направления.

Нѣма страхъ, че при отсъствието или липсата на Кемалъ-паша неговото дѣло може да се намѣри въ криза. Напраздно противниците на Мустафа Кемалъ — чужденци и турци — очакватъ едно сгромолясване на величествената сграда, построена отъ Гази Кемала, щомъ като той не бжде на чело на управлението и не взема участие въ него. Съ стара Турция се свърши. Стариятъ режимъ загина. Нова Турция е единъ фактъ неотразимъ, неотмѣненъ. Връщане назадъ нѣма. Ще се върви все напредъ. Много нѣщо може да се измѣни въ Турция. Нѣкои реформи, които засѣгатъ дълбоко частния животъ, може да се видоизмѣнятъ или даже да се изоставятъ. Обаче, голѣмитѣ обществени реформи, издигането на жената, премахването на шерийското влияние, султански режими, арабска азбука и пр. и пр. — всичко това безвъзвратно е загинало. Възродена и нова Турция ще си остане въ рамкитѣ на същественото съдържание, което и даде нейниятъ учредител и основател. Ще се върви все напредъ и напредъ!

III. Народно образование.

Председателтъ на турската република е обърналъ и обръща внимание на народното образование, което той намѣрва, че въ миналото е било поставено върху извънредно погрѣшни основи, както по форма, тъй и по съдържание. Тѣй нареченитѣ Медресета, въ които се изучаваше Корана по десетки години, сж вече премахнати и сж замѣстени съ редовни училища — лицеи, руждиета.

Особено внимание се обръща на селото и на неговото училище. Особено внимание се обръща сжщо и на онѣзи полусрѣдни училища — прогимназии, — въ които трѣбва да се изучаватъ знания и занятия, които да направятъ ученика, който го е свършилъ, да встѣпи въ живота, въоръженъ съ нѣкое практическо разбиране на тозъ или на онзи клонъ отъ занаятчийството. Искане се щото всѣко селско училище да притежава най-малко 10 хект. земя, за да могатъ ученицитѣ да работятъ като на опитно поле, га да бждатъ приготвени за едно порационално земледѣлие. Щомъ се научатъ ученицитѣ на четмо и на писмо тѣ трѣбва да заучатъ началата на земледѣлието и не толкозъ теоритически, колкото практически като работятъ въ полето, което иматъ на разположение. Това за първоначалното училище въ селото — илк-мектебе. При него трѣбва да има поне една-две крави и нѣколко колиби, за да могатъ ученицитѣ да се научатъ какъ да ги хранятъ, какъ да ги доятъ и да се прави отъ тѣхъ масло съ най-усвършенствуванитѣ срѣдства. Тамъ сжщо трѣбва да има нѣколко кошери за пчели, сжщо така за практическо занятие на ученицитѣ. Все къмъ туй училище се изисква да има единъ черенъ дворъ за птици: кокошки, юрдечки, патки, съ нужднитѣ приспособления за снасяне на яйца и за мжтене на пилета.

Видниятъ турски публицистъ Юнусъ Нади е най-големия защитникъ на практическото насочване на школата. Като говори за селското първоначално училище въ в. „Джумхуриетъ“, той казва: „По тозъ начинъ селското първоначално училище ще се издигне до степенъ на единъ практически земледѣлски институтъ. Той ще бжде сигурно много по-полезенъ отколкото кой и да било Университетъ“ (една силно казана дума, Р.). Този е, казва той, пжтя, който трѣбва да се следва въ първоначалното образование, за да може Турция да стане действително честита и благоденствена страна помежду всички страни въ свѣта. Но трѣбва да има способни за целта учители, които да ръководятъ дѣлото. Но тъкмо за туй на първо време доста е да се отворятъ нѣколко училища като образци въ занаятитѣ. Тѣ ще подготвятъ и нужднитѣ учители“.

Грижитъ за народно образование отъ 10 години насамъ сж засилени и последицитѣ сж на лице. Защото, наистина, въ много мѣста на Анадола, дето не е имало никаква школа

въ време на султанския режимъ, сега вече таквизъ сж уредени, а се иска тѣхното по възможность по-голѣмо реформиране. Ако нѣкога, за да се учи елиф бе (аз-буки) и сричанията е трѣбвало да се прибѣгва за внушение къмъ фалагата (бой по краката съ менгеме), сега подобно нѣщо е съвършено излишно. Единъ обмисленъ планъ за постройка на нови заведения за илк-тедриси (начално образование) е извикалъ презъ 1924—25 г. разноси отъ 816457 лири турски.

Новиятъ режимъ прави всички усилия, за да изтрѣгне страната отъ онова невежество, въ което, казватъ, го е поддържало умишлено управлението на султанитѣ, което не е искало нито широко народно образование, нито първоначални и срѣдни училища, нито университети. Както се помена погоре, срѣдното образование въ лицейтѣ и руждиетата се крои да стане по възможность професионално почти навсѣкжде. Реализмътъ, практичността и озападняването и въ образованието сж ржководнитѣ начала на новия режимъ, ржководенъ отъ Анкара.

Висшето образование при султанския режимъ е било съдържано и се е искало то да не вземе онзи полетъ, къмъ който сж го тласкали малцината, високопросвѣтени наречени, младотурци отъ типа на Кемалъ, Зия, Шинаси, Ахмедъ-Митхадъ и др., които бѣха се завъртѣли около Мизанъ, Деврѣ и Бедрѣ, както и Даржикъ въ време на царуването на Абдулъ Азиза. Висшето образование се бѣше ограничило съ една военномедицинска школа и съ едно Мюлкие — гражданско училище, на което заслугитѣ, впрочемъ, действително сж голѣми, защото то бѣше разсадникъ на въ всѣки случай просвѣтени деятели и служители въ държавата. Сжщо такава роля играеше и Военното училище на Пангалти, колкото се касае до военното обучение.

Едва революцията (отъ 1908 г.) на младотурцитѣ, изкочила изъ Македония (Енверъ, Талатъ, Ниази и пр.) извика основаването на единъ Университетъ въ Цариградъ съ нѣколко факултети: историко-филологически, наученъ, богословски. Този Университетъ се сматра сега, че не е билъ поставенъ на надлежна висота и се критикува като крайно консервативенъ и несъдържащъ въ себе си елементи за единъ мощенъ възходъ, който да отговаря на новото време, на времето на турската революция и република. Това последно обстоятелство извиква едно ново висше учебно заведение въ Анкара — това е хукук факултелси — Юридически факултетъ, на който се възлагатъ голѣми надежди и за устройството на който сж се заложили лично Председателътъ на Републиката М. Кемалъ паша, председателътъ на Министерския съветъ Исметъ паша, всички приближени около Гази, просвѣтени и изпъкнали турски интелектуалци.

При раздаването на дипломитѣ на юридическия факултетъ въ Анкара, въ края на мин. година, ноемврий, Исметъ паша е произнесълъ една речъ, въ която той изтъква голѣмитѣ ползи отъ факултета и сърадва завършилитѣ съ свѣтлото бждеще, което имъ се открива. Професори и студенти сж длъжни да бждатъ преданни на Републиката и отечеството. Най-голѣмата разлика между републиканска Турция и Турция отъ миналитѣ вѣкове състои въ това, че републиканска Турция е една народна държава. Исметъ паша пояснява мисълта си, като казва, че идеята за отечество се явява и съществува едва сега въ Турция, когато по-напредъ действително турчинътъ поставяше религията преди отечеството и бѣше дошелъ до тамъ да се нарича мюсюлманинъ преди да се нарича турчинъ. Сега, казва той, турчинътъ има отечество и държава. Тази държава е турска. Тука живѣятъ турци и се сждятъ като турци. Нищо особено не се иска отъ тогозъ, който иска да бжде турчинъ: да обича да бжде таквъ и да приеме да бжде сжщо таквъ. Всѣки турчинъ трѣбва да бжде гордъ съ своето название, когато се яви предъ чужденецъ, и да изпълнява своитѣ длъжности. Разликата помежду стара Турция и сегашната състои въ това, че тогазъ не се разбираше стопанския дългъ и не се изпълняваше. Мислеше се само какъ да се доставятъ пари отъ чужбина и да се повѣрятъ срѣдствата на страната на ябанджии. Все едно, като че ли, жителитѣ въ една кжща да оставятъ грижата за разхубавяване, чистене и поправяне на своята кжща на други, които не сж отъ кжщата. Не! — подчертава Исметъ паша — грижата за тази Турция трѣбва да носятъ самитѣ турци. Турцитѣ сж, които трѣбва да се грижатъ за стопанскитѣ работи и да не очакватъ това отъ вѣнка. Това не ще каже, че срѣдства не можемъ да подиримъ, дето ги намѣримъ.

Интересна е картината, която представя Исметъ-паша за сждията и за правосъдието. Навсѣкжде, казва той, има мъчнотии, но турскитѣ не трѣбва да ни безпокоятъ. Вътрешното положение е удовлетворително, а външно ние се намѣрваме въ добри отношения съ всички.

Анкара е недоволна отъ Университета въ Стамбулъ, между друго и затуй, че той отъ време на 20-годишното си съществуване не се е потрудилъ да създаде нѣщо важно за историята на турския народъ, който чака още създаването на тази история. Преди нѣколко години се основа една премия (награда) наречена „Награда Гази“ при Университета на Истамбулъ, за да се награди най-добрия трудъ по историята на нова Турция. Много пжти се прави позивъ къмъ конкурентитѣ и до сега не се намѣри нѣкой да бжде вѣнчанъ съ тази награда или защото участието бѣше много ограничено, или защото стойността на представенитѣ трудове бѣше съмнителна. Отъ 10 години, пише в. Хакимиети Миллие, ни

една страница не е прибавена на турската култура, на историята на турската мисъл отъ Истамбулския университетъ (думи на депутата Отболлу Фалих Рифки бей).

Недоволството отъ Стамбулския университетъ се проявява и въ новия планъ на Анкара да се създаде единъ новъ Университетъ за Източнитъ вилаети, дето невежеството е извънредно голѣмо и вредително за самата държава. Впрочемъ въ последно време много сеговори за университетския планъ на реформи на г. Малшъ, познатъ швейцарски университетски професоръ, натоваренъ миналата година да изработи обширенъ планъ и докладъ относно реформитъ, които трѣбва да се внесатъ въ Стамбулския университетъ и изобщо въ висшето и сръдно образование. Искане се упътване къмъ западната култура. Проф. Малшъ, казватъ, особено се занимавалъ съ проблемата за езика.

Мнозина сж неразположени и къмъ г. Малша, който продължавалъ да играе ролята на Фабий Кунктаторъ въ пжтя на преобразованието на Стамбулския университетъ. Ето защо поговорва се дори за закриването на Стамбулския университетъ. Отъ помисъла до изпълнението, разбира се, че има много, обаче, мисълта вече е западнала въ умоветъ на нѣкои отъ турскитъ управници.

IV. Лингвистичниятъ съборъ.

Мисълта, че турскиятъ езикъ трѣбва да се постави на чисто народни начала, да се освободи отъ персийско-арабски чуждици е занимала много турски писатели още отъ времето на Азиза. Въ своя цикълъ на държавно-обществени и културни реформи, Гази-паша е включилъ сега и тази задача. Тя е била, впрочемъ възприета и отъ немалко негови единомисленници, държавници, професори и публицисти. Съ тази целъ въ Цариградъ, въ Долма-Бахче, бѣше свиканъ единъ Съборъ миналата есенъ (1932), на който задачата се опредѣляше „да пренесе Турция отъ османлийския говоръ въ турския езикъ“. Съборътъ се откри въ Цариградъ въ Долма-Бахче, въ голѣмия салонъ, на 26 септемврий 1932 г. Грамадно множество любопитни сж били стекли да чуятъ беседитъ по тъй важния въпросъ: професори, студенти, учители, офицери, медици, адвокати, много дошли отъ провинцията, нарочно за тази целъ.

Председателътъ на републиката присѣдствава наедно съ Хасанъ ага, водачъ на турско племе въ Адана, дошълъ за целта. При Мустафа Кемалъ сж били: Кязимъ паша, председателъ на В. Н. С. и други. Заседанието било открито отъ Сами Рифатъ бей. Той напомня думитъ на Мустафа Кемалъ, който въ най-голѣмитъ опасности на боеветъ противъ гърцитъ —

казалъ на адютанта му Джевада: „Джевадъ, ако всичко, което мисля азъ се сбъдне единъ день, цѣлиятъ свѣтъ ще при-сѣдствува на велики събития!“ Оваии на Гази Кемалъ.

Председателътъ на В. Н. С. Кязимъ паша билъ избранъ за председател на събора. Той казалъ: „Този съборъ е магистрално дѣло отъ безбройнитѣ подобни, извършени отъ Гази за благо на народа.“ Решидъ Галибъ бей, министъръ на просвѣщението, говорилъ за фазитѣ на революцията и заявилъ отъ името на председателя на Министерския съветъ, че ще стане всичко, за да се изпълнятъ решенията на събора отъ всички учреждения на държавата.

Темитѣ, които сж били развити въ следнитѣ заседания, сж били:

Д-ръ Саимъ Али бей — Турскиятъ езикъ и неговитѣ отношения съ индо-европейскитѣ езици;

Ахмедъ Джевадъ бей — Отношенията на турския езикъ съ езика на Сумеритѣ;

Савфетъ бей — Древността на турския езикъ и неговитѣ отношения съ другитѣ езици;

Агопъ Мартаянъ — Отношенията между турскитѣ езици съ Сумеръ и индо-европейскитѣ.

Въ речта си Агопъ Мартаянъ изказалъ мисълта, че за да се изучатъ отношенията на турския езикъ къмъ индо-европейскитѣ трѣбва да се прибѣгне до предисторически методи: палеонтологически, та да се видятъ особеноститѣ въ областитѣ: фонетическа, морфологическа, граматическа и син-тактическа.

Въ разискванията, които сж станали на събора, почти всички сж изтъквали необходимостта щото за основа на турския езикъ да се вземе простия народенъ езикъ — Йъоз дили или каба-тюркче. За тази целъ всички сж посочвали, че трѣбва да се съставятъ комисии, които да се зложатъ сериозно за работа; да се приготвятъ Речници отъ простонароднитѣ думи, които да замѣстятъ чуждицитѣ, да се прибѣгне до чагатайския езикъ, като се направи достъпенъ — Дивани чагатай тюрки отъ Махмут Кяшгари — старъ съ 8 вѣка и който представлявалъ единъ цененъ документъ върху богатствата на турския езикъ. Споредъ мнението, взето като ръководяще на Гази, трѣбва да се приеме за правило щото историческитѣ изследвания да се поставятъ върху следнитѣ основи а) държавния животъ; б) умствения животъ: 1. социална уредба: езикъ, религия, право, семейство, традиция, обичаи и пр.; 2. науки — народно образование, 3. изящни изкуства — архитектура и пр.; в) икономически животъ: земледѣлие, индустрия, търговия, превозни сѣдства.

Тѣзи области за изследвания въ връзка съ езика ще дадатъ да се разбере, напимѣръ, думата Атам която ще обясни турската дума Адам. Думата Ата е турска и ще

каже баща. Атам ще каже мой баща. Съ други думи Адам е пренесено въ генерически смисълъ за да се изкаже човѣшкото същество. Дали като се направи това сравнение нѣма да излѣзе, питатъ се нѣкои турски публицисти, че Адам и Адем сж произлѣзли отъ атам и, че следователно турскиятъ езикъ е толкова старъ, щото заслужва да бжде гледанъ като езикъ — майка?

По-късно въ Анкара Министерството се е занимало съ приготвянето на единъ Правилникъ по езиковитѣ въпроси. Споредъ тозъ правилникъ цѣлото преподавателско тѣло се натоварва да дири и да бележи въ всѣко селище думи съществено турски. Ще се наредятъ и бюра съ тази цель въ всѣко селище, гдето началницѣтъ на отдѣли и чиновницѣтъ, както и професоритѣ ще изпращатъ въ Министерството всѣка недѣля рапортъ върху резултатитѣ на тѣхната деятелность. Най-висшиятъ чиновникъ на мѣстото ще трѣбва да даде нуждитѣ за тази цель улеснения. Всички инспектори по народното образование се натоварватъ да насърдчватъ тѣзи трудове и да контролиратъ усилията направени въ смисълъ на тази реформа. Министерството ще държи смѣтка за бждешитѣ повишения споредъ тѣзи усилия. Единъ Словаръ, така събранъ и сложенъ въ Министерството ще бжде съобщенъ на особения „Комитетъ за изучване на турския езикъ“ какъвто ще се състави веднага и ще пристъпи къмъ работа. Министерството на просвѣщението ще обнародва на чистъ турски езикъ първоначалнигѣ книги за обучение презъ идната учебна година. Вече много комитети сж съставени отъ университетски професори съ цель да събиратъ материали за дѣлото. Всички поддържатъ, че промѣната въ азбуката (алфабе инкиляби) налага и промѣна въ езика (дил инкиляби).

Въ турския всѣкидневенъ печатъ, както въ Анкара, тъй сжщо и въ Истамбулъ се прави анкета и се печататъ мнения и писма, въ които се изтъкватъ думи и изрази, които трѣбва да замѣстятъ досегашнитѣ персийски и арабски. Обаждатъ се по този случай не само професори, учители, учени, публицисти, адвокати, лѣкари и др. интеллигентни турци, но и хора отъ обществото, нѣкои търговци, занаятчий и даже работници. Мненията се свеждатъ въ едно общо насочване, което впрочемъ е далено отъ самия Гази Кемалъ паша и отъ неговитѣ сътрудници по строителството на Турската република. Това мнение е да се посѣгне въ дълбокото на народния говоръ, да се откриятъ и изкопаятъ отъ тамъ всички стари, забравени, простотурски думи — Йоз дили — които се смятатъ за драгоценна съкровищница на народния говоръ.

Трѣбва да се признае, че въ тази ревность се отива май до прекаленость. Много думи и изрази, възприети вече

въ турския говоръ и въобще въ турския езикъ, станали буквално турски, прилегнали много добре, се гонятъ и се иска тѣхното замѣстване съ други, които не сж познати и ще се явятъ като натрапени, макаръ да носятъ отпечатъкъ на йоз дили. Искане се даже махването на думата Аллах, като посочватъ за замѣстване думата Танрж, наистина, старотурска дума, но която народътъ не знае. Искане се избѣгването да се употрѣбаватъ таквизъ думи като *шупе Аллаха исмарладжк, силяметле, саадетле, Аллах селямет версин, мемнюн олдун*, като искатъ замѣстването имъ съ танрия исмарладжк, угурлар олсун, йолун ачик олсун, севиндим. Не щатъ дори всепознатитѣ: *сабахлар хаир олсун, акшамлар хаир олсун, гидже ние хаир олсун* и считатъ за достатъчно всичкото това да бжде замѣстено съ едно вар-ол.

Не искаме да влизаме въ подробности по замаха на тази прекалена ревностъ проявена като друга крайностъ отъ онази, по която бѣше тръгнала и достигнала турската писменостъ съ заеманията и употрѣбванията на персийски и арабски думи и изрази. Това, което се иска, е извънредно добро и полезно, защото то постепенно ще развие грамотността и книжовността между турцитѣ по единъ много лесенъ и бързъ начинъ. За това нѣма никакво съмнение. Но едва ли ще бжде възможно да се откриятъ и намѣрятъ научни термини за наукитѣ, напримѣръ анатомия, зоология, химия, ботаника, психология, юриспруденция, за които сега има наклонностъ да се замѣстятъ съ латински и френски. Въ всѣки случай починътъ е похваленъ и той заслужава всѣкакво насърчение, но и предпазване отъ прекалености.

V. Седмица за спестовностъ въ нова Турция.

Правятъ прекрасно впечатление усилията на турскитѣ държавници и народни представители за стопанското повдигане въ тѣхната страна. Наши държавници, економисти и народни представители биха могли да почерпятъ известна поука отъ това, което се върши въ Кемалова Турция по отношение на засилване стопанскитѣ сили и срѣдства на населението. Ето три години наредъ какъ въ Анкара, въ Стамбулъ и въ всички провинциялни малки и голѣми градове, даже и въ села се урежда тѣй наречената „Спестовна седмица“ (Тесаруф хафтасж), въ която взематъ участие всички заинтересовани съ стопанското положение на страната, като се почне отъ държавния глава, Гази Мустафа Кемалъ и се свърши съ последния земледѣлецъ-селянинъ. Задачата на тази седмица е да извика на първо мѣсто съревнование за пестене въ частния животъ, пестене въ общественитѣ и държавни учре-

ждения, за избѣгване покупката на стоки отъ чужбина, когато тѣ могатъ да бждатъ отъ мѣстно производство и за замѣстяне на нѣкои внасяни стоки дори, като кафе, чай и други съ мѣстни продукти. Тази година (1932), седмицата се откри въ Анкара на 10 декемврий съ една речъ на министъръ-председателя Исметъ паша, произнесенa въ Дома на народа въ присѣствие на многобройна публика, официални лица, студенти и пр. Исметъ паша напомня най-напредъ опасенията, които сж извикали образуването на сдружение за икономия и спестовностъ и посочва заслугитѣ на туй учреждение до сега. Достигнало се до това, че се избѣгналъ вѣнкашенъ заемъ. Въ най-мжнитѣ минути държавата е прибѣгвала и ще прибѣгва по възможностъ не до заеми и особено външни, а до принципа на спестовността и домашната икономия. Този принципъ, казалъ той, заповѣдва на частнитѣ лица и на колективноститѣ да помислятъ за да харчатъ по-малко отколкото печелятъ, ако тѣ не щатъ да вървятъ къмъ своето съсипване. Той заключава, че въ самитѣ изрази „народна икономия“, „народна спестовностъ“ се криятъ всички мѣрки, къмъ които трѣбва да се прибѣгне за да се оздрави стопанството — държавно и народно — въ Турция. Принципетъ „национална икономия“ не цели предвидливостта и осигуряването бждещето на личността, но особено и преди всичко образуването на единъ капиталъ, националенъ, назначенъ да поддържа сбждването въ голѣмъ размѣръ и за дълго време дѣлото на развитието и на прогреса въ областитѣ на индустрията, на земледѣлието, на културата и на цивилизацията, както въ голѣмитѣ цивилизовани страни. Само по изключение може да се прибѣгва до чужди средства. Обстоятелството, дето досега националниятъ капиталъ въ Турция не е билъ повиканъ въ помощъ за предприятия, полезни постройки и пр. се дължи на това, дето духътъ на икономия не е билъ доста още узрѣлъ и на второ мѣсто въ липсата на довѣрие. Сега вече животътъ се развива при Републиката и възкрѣсватъ голѣмитѣ начала на довѣрие, спестовностъ и икономия. Като завършва своята речъ, първиятъ министъръ отдава не малко значение на националната спестовностъ, като твърди, че благодарение на нея всички народи сж я употребявали като панацея (вселѣкарство) за всички мжчни положения. Отъ най-богатия до най-бедния въ чуждитѣ страни хората купуватъ изключително предмети отъ народно производство. Туй трѣбва да стане и въ Турция. Исметъ паша препоръчва, на туркинитѣ особено, да употребяватъ произведения и храни мѣстни, като имъ напомня голѣмата отговорност, която тѣ носятъ, ако не изпълнятъ този свой народенъ и патриотически дългъ. Впрочемъ, казва той, ние трѣбва да се отнесемъ къмъ туркинята съ довѣрие, като имаме предъ видъ трогателното зре-

лице, когато туркините пренасяха на рамена каси съ муниции въ време на войната за независимостъ.

Всички вестници посветиха уводни статии и много бележки за спестовната седмица. Тѣ даваха отчетъ за всѣки день на тази седмица и насърдаваха по този начинъ участниците и не само участниците а всички граждани — търговци, занаятчи, свободни професии — да използватъ тази седмица за единъ мораленъ издигъ между населението. Самъ Кязимъ паша е най-големия привърженикъ на икономията и на тази уредена и три години практикувана вече спестовна седмица. Въ една речъ, която той е произнесълъ предъ радиото, той напомня, преди всичко, че длъжностъ на всѣки гражданинъ е да подири преди всичко да си служи изключително съ национални произведения. Той напомня за развитието на индустрията въ Турция и за голѣмия брой на нови фабрики, които се издигатъ въ страната. Колко и да е малко количеството, което консуматорътъ взема предпочително отъ националните произведения, не трѣбва да се губи изъ предъ видъ, казалъ той, че тѣзи малки покупки, правени отъ голѣмъ брой съотечественици, ще обезпечатъ сигурно издигането на нови фабрики. Като се спрѣлъ върху мъжнотията за износа на турските овощи на европейските пазари, които дирятъ да ги закупятъ на ефтини цени, Кязимъ паша подканилъ всѣки да консумира колкото се може повече овощи — това което впрочемъ се препоръчва и отъ медицината и хигиената.

Открити сж били по случай на спестовната седмица много изложби и сергии съ мѣстни произведения не само въ Цариградъ и въ Анкара, но и въ много провинциялни градове, дето сж се държали сказки отъ разни лица все въ смисълъ на насърдаване спестовността. Обърнало се е особено внимание на гроздето, смокините и фастжците, които трѣбва да се употребяватъ изключително, по възможностъ, намѣсто каквито и да било други пития и пасти. Предложено било да се въведе въ обичай намѣсто кафе да се употребява сухо грозде. Този национализъмъ въ предпочитане произведенията на мѣстните фабрики, работилници и заводи е отивалъ малко до крайностъ. Но защо да намѣрваме грѣшка на турските националисти — патриоти? Не е ли истина, че една крайностъ води къмъ друга?

„Ако си служимъ, пише публицистътъ Емрулахъ (Стамбулъ, 17 декемврий) даже само една недѣля съ наши собствени произведения и стоки, ние ще помогнемъ безспорно да порастне стойността на нашите износни стоки и, следователно, въобще нашиятъ износъ. Като си служимъ съ наши собствени стоки, нашиятъ вносъ ще намалява и нашата пара, като нѣма да изхвърква извънъ предѣлите, ще си остане у насъ — въ страната. По този начинъ нашата национална монета

ще си запази и стойността*. И Емрулахъ съветва особено презъ тази недѣля да се консумиратъ произведения само отъ турска почва, като сухо грозде, смокини, фастъжи и други подобни продукти.

Ученицитѣ и студентитѣ, водени отъ своитѣ преподаватели, сж проявили своето пълно съчувствие къмъ спестовната недѣля. Въ Анкара е билъ събранъ единъ голѣмъ митингъ, на който сж говорили съ жаръ за спестовностъ и за избѣгване купуването на чужди продукти много оратори. Въ Бруса е имало една грандиозна манифестация, въ която сж взели участие ученици и граждани. Въобще навсѣкжде спестовната недѣля е била посрѣщната и изпроводена съ готовностъ и нѣкжде съ ентузиазъмъ.

Приключването на тази недѣля е станало на 18 декемврий 1932 г. Въ Анкара станало едно голѣмо събрание въ Юридическия факултетъ въ присѣствие на видни лица — професори и студенти произнесли речи въ полза на хубавото дѣло. Вечерята е имало едно представление, дадено отъ ученицитѣ на Лицея, въ Народния Домъ въ Анкара. Гази Мустафа Кемалъ присѣствувалъ на туй представление, за да насърди участниците. Той отбележилъ съ радостъ ползното дѣло и изказалъ много насърчителни и похвални думи. По този случай сж били казани още много речи отъ министри и професори. Тѣ подчертавали, че въпросътъ за консумация на мѣстни произведения не се ограничава само съ въпроса за фабрицитѣ и промишлеността, но още и съ тѣзи отъ земледѣлието. Тази седмица трѣбва да се смѣта не само такава за манифактурнитѣ произведения, но още за прѣснитѣ и сухи плодове. Раздадени били награди на лица, участващи въ изложбитѣ. Съ една речъ, тази седмица на спестовностъ извикала въодушевление и най малко едно замисляне какво да се прави за издигането на националната спестовностъ и още какъ да се запази цената на турската монета, какъ да се увеличи износа и да се ограничи вноса — най-добро средство за помагане на държавнитѣ финанси и за уравнивесване на бюджета.

Усърдието за издигъ на народното и частно стопанство е обхванало всецѣло умоветѣ на турскитѣ държавници и въ разни проявления на тѣхната деятелностъ се забелязва даже едно известно прекаляване. Една голѣма програма за национализиране на всички свободни професии, материялни предприятия, търговски фирми и др. е въ постояннитѣ грижи на всички управници. Между другитѣ мѣроприятия съ тази цель, т. е. съ цель да се огради народния трудъ отъ външно участие, въ последно време се срѣща въ официалния вестникъ бр. 2126 единъ новъ законъ, въ който се изброяватъ всички занаяти и служби, запазени изключително за турски поданици. Списъкътъ е много дълъгъ. Все пакъ струва да се по-

менатъ поне главнитѣ занаяти и занятия, на които упражняването занапредъ е запретиено на онѣзи, които не сж турски поданици. Таквизъ сж пжтуващитѣ продавачи, музиканти, фотографи, коафьори, работници въ фабриkitѣ за шапки, обуца, агентитѣ въ борсата, продавачитѣ на нѣща, работени въ държавнитѣ монополи, преводачи и водачи за туристи, работници въ индустриални предприятия по желѣзо, дърво, работници било постоянни било временни при публични пренасяния като вода, освѣтителни и отоплителни материяли. Службата на съобщенията—изобщо ренчпери (работници), вратари, одабашии въ обществени и търговски служби, слуги и слугини по хотелитѣ, хановетѣ, хамамитѣ, кафенетата, казината, дансингитѣ и бароветѣ, танцувачи и танцувачки, пѣвци и пѣвачки, ветеринари и химици не могатъ да упражняватъ професията си безъ специално разрешение отъ Министерския съветъ. Не могатъ да бждатъ чужди поданици: механици, пилоти, служащи въ заведения и служби, зависещи било отъ държавата и вилаятитѣ, било отъ беледиетата (градскитѣ управления) и учрежденията зависещи отъ тѣхъ. Като не стига изброеното въ този законъ, особна наредба на вмѣстена, която предвижда, че и другитѣ занаяти и занятия които не сж посочени въ закона, могатъ да бждатъ запретиени за чужденцитѣ съ решение отъ министерския съветъ. Тѣзи отъ чужденцитѣ, които упражняватъ занаятъ и занятие предвидени въ този законъ, сж длъжни въ една година отъ неговото публикуване да напустнатъ тѣзи занятия и занаяти.

За упжтване въ тази насока на издигае народното и частно стопанство, възложено е на Висшия стопански съветъ да се занимава и да решава въ заседания, свиквани периодически.

Декемврий, 1932 г.

S. S. BOBTCHEV

ASPIRATIONS RÉFORMATRICES ET RÉSULTATS OBTENUS DANS LA NOUVELLE TURQUIE.

(Résumé).

L'auteur S. S. Bobtchev publie sous ce titre cinq articles liés entre eux par l'idée des réformes si énergiquement menée et imposée dans la nouvelle Turquie par le Gazi Moustpaha Kemal Pacha.

Dans le premier article „aperçu historique“ il expose l'origine de la Nouvelle Turquie, ses fondements, la proclamation de la constitution, l'organisation de la Grande Assemblée Nationale et indique les premières réformes constitutionnelles: annulation du Sultanat et Khalifat, la proclamation de la République, la suppression du chériat, des juges chéri —, la réception des codes étrangers (suisse, italien, allemand), le changement de l'habillement (fez, turbān, férédjé), enfin la réforme de l'alphabet arabe et son remplacement par l'alphabet latin, proclamé national, à la suite de quoi la littérature turque a été transformée en peu de temps au grand étonnement de tout le monde. Et l'action réformatrice continue sans relâche.

Dans le second article l'auteur expose les résultats obtenus dernièrement en Turquie dans le domaine de la culture intellectuelle. Le grand réformateur ne s'arrête pas de chercher dans les codes européens tout ce qu'on peut emprunter pour une nouvelle législation, libre et démocratique, de la République. Il a soulevé la question de l'Histoire turque qui d'après lui n'existe pas, car tout ce qui a été imprimé jusqu'à présent sur le temps des sultans ottomans ne le satisfait pas, n'étant qu'une apologie non méritée d'une époque triste et antinationale. Il se propose d'écrire lui-même une histoire turque. Enfin un comité d'histoire turque, composé de 140 membres, est déjà formé et a reçu du Gazi les instructions les plus amples pour son travail. Le comité a déjà commencé l'œuvre difficile qu'il doit achever dans une année: écrire et publier une histoire turque en quelques dizaines de volumes dont six ont déjà parus.

Le troisième article concerne l'instruction publique. L'auteur expose les nouvelles directions de l'éducation nationaliste que Gazi Moustapha Kemal projette de donner à l'école turque en général: à l'Université, aux lycées, à l'école primaire.

Avec l'amour pour la patrie turque le jeune élève de l'école primaire et secondaire doit apprendre un métier dans les villes et l'agriculture dans les villages. A cette fin il faut fournir à chaque école de village un champs modèle pour le travail et les expériences dans le domaine de l'agriculture et de l'industrie domestique. Les sphères gouvernementales ne sont pas contentes de l'Université d'Istanbul qui depuis 20 ans n'a fait, dit-on, aucun progrès sensible. C'est un Suisse, le prof. Malsch qui s'occupe de la réorganisation des écoles supérieures en Turquie. Etant donné le mécontentement existant à l'égard de l'Université d'Istanbul on a créé une faculté de droit à Ankara et on projette même la fondation d'une nouvelle Université en Anatolie.

Dans le quatrième article il s'agit du Congrès linguistique. Ce congrès a eu pour but de donner une nouvelle directive pour l'épuration de la langue turque des éléments arabes et persans qui doivent être remplacés définitivement par des termes de la langue parlée turque. On doit recueillir tout ce qu'on trouve dans le langage populaire — le *Kabaturc* ou *ioz dili*, afin de remplacer tout ce qui est arabe ou persan. On préférera un vocabulaire de vrais mots turcs et on s'en servira dans l'usage. Tous les professeurs, maîtres d'écoles et autres intellectuels sont chargés de visiter les villages et d'y cueillir les mots du peuple, toujours à cette fin. La révolution dans l'alphabet doit être suivie par la révolution dans la langue.

Enfin, le cinquième article traite le sujet de la „Semaine d'épargne et de l'économie nationale“, qui a eu lieu à la fin de décembre 1932 et dont le but était de rappeler au peuple que le relèvement économique consiste en premier lieu dans le produit de l'épargne, il faut épargner et éviter l'achat de tout produit étranger lorsqu'il est possible d'en avoir le produit turc. Eloigner tous les artisans qui ne sont pas sujets turcs, se servir exclusivement des produits agricoles et industriels turcs — voilà la leçon de cette „semaine de l'épargne“, pendant laquelle on a fait des conférences populaires partout, la plupart faites par des ministres et des députés. La presse turque d'Istanbul a donné une large hospitalité aux écrits sur cette semaine et a publié des articles plutôt chauvins que patriotiques et économiques.

